

דב לוין פרקי מבחן

כנמלטים מהרב המלחמה. „נהגו בי בפיוק” — מספר זיידל על היחס אליו מצד יהודים חמילב אלה — „דמעות נקוו בעיני ופרצתי בבכי מר” (עמ' 21). גם בוילנה בתקופה הסובייטית שיחק לו מזלו וזכה ליחס חם מצד משפחה יהודית שנודמנה לו במקרה — „פגישתי עם משפחה זו היתה בשבילי משום עוגן הצלה. שוב מצאתי אדם הקרוב לי קרבת נפש” (עמ' 34).

בתחילת הכיבוש הנאצי בוילנה כש־החלו החטיפות של יהודים ורציחתם, מתאר המחבר כיצד נסתייעו החוטפים גם ב„נערים וצעירים פולנים וליטאים אשר תמורת לחם או כמה פְּניגים היו מצביעים על מקום-הימצאם של יהודים”. בהמשך מחפש זיידל, כדרך בית הלל, מקום לקולא: „אין להחמיר באשמתם, שכן ראו דוגמה למעשי ביזה ושוד בבתי הוריהם” (עמ' 36).

תוך כדי אבחנה במישור אחר, מציין המחבר שהמתעללים ביהודי וילנה שעבדו בשדה־התעופה פורובנק „לא היו מאנשי ס.ס. ולא מאנשי הגסטאפו אלא מבין חיילי הוורמאכט הסדירים, טייסים וחיל אוויר” (עמ' 38). מאידך גיסא זכה ליחס אנושי מצד האחיות הגרמניות של הצלב האדום הגרמני, „נראה שטרם הורעלו ברעל הנאציות, כי נלקחו לשירותן מבתיהן ומבתי־הספר” (עמ' 40).

מקום נכבד מוקדש בספר לפְּלדפבל האוסטרי שמידט, הידוע מספרות השואה על עזרתו ליהודים במחיר חייו. „חינוכו הסוציאליסטי עמד במבחן גם בתקופה הרת אסון לעם היהודי... תודות לאנטון שמידט לא איבדתי את מעט התקווה והאמונה באדם” (עמ' 48).

אחת מנקודות־המוצא, ואולי גם אחד המניעים, של המחבר הלל זיידל בפירסום ספרו „אדם במבחן” * נעוצה, לפי דבריו, בהשקפה ש„ארועי המלחמה העולמית השנייה ותקופת השואה היוו נסיון־חיים גדול ביותר, בהם נתגלה אופיים האמיתי של בני האדם”. הדגשת תופעה זו של התנהגות אנושית עשויה בלי־ספק לעניין את אנשי מדעי החברה והנפש וכן מהווה היא גם חידוש מסוים לקורא הרגיל של ספרות השואה והגבורה. יתכן מאוד שהגישה המְּנִיחה את המחבר במישור זה — מקורה בהשתייכותו לתנועת „עקיבא”, שייחודה בין שאר תנועות־הנוער הציוניות ברחוב היהודי היה בהדגשתה היתירה של צד ההווי והערכיות הרוחניות בציונות. תופעה אופיינית מתלווה לכתיבת זכרונות מסוג זה והיא — מתן „ציונים” לאנשים שונים ועשיית חשבונות העבר עם רבים מאנשי המחתרת של אז. תופעה זו, הנובעת ממהותה וממְּנִיגָה של כל מחתרת, באה לעתים קרובות לידי ביטוי בצורה חריפה בספרות השואה, ומשתקפת במידה מסוימת גם בספר שלפנינו.

תוך כדי תיאור כרונולוגי־אוטוביוגרפי מספטמבר 1939, כשיצא זיידל מבית אבא בקראקוב, הגיע לוילנה שבליטא, וקר רותיו שם בתקופת הכיבוש הנאצי ובמחנות אסטוניה, משולבות אפיוזות ועירות שהמכנה המשותף שלהן הוא „היחס האנושי בין אדם לאדם”.

מקומו של המקרה הראשון מסוג זה, מתוך אלה שאירעו למחבר בנדודיו, היה בעיירה איישישוק. אכן ראויה עיירה נידחת זו, לכל הדעות, לציון מיוחד בתולדות שואת יהודי פולין, שרבים מאוד מיהודים אלה עברו בה בדרכם

* הלל זיידל, „אדם במבחן (פרקי שואה)”, תל־אביב תשל"א — 1971, 147 עמודים.

קובנר ולהיסטוריה פתרונים" — סתם ולא פירש המחבר (עמ' 65). והלוא גם הוא וגם קובנר חיים בישראל, האמנם לא ניתן היה לקיים בירור ביניהם ולהגיע לפתרון לאלתר?

למקרא שאלה זו ושאלות רבות אחרות המתעוררות אודות היחסים בין פלגי המחתרת בגיטו וילנה, כמו: החשד על אסתר יפה (עמ' 53), הרגשת הקיפוח של קבוצות מחתרתיות שלא היו מיוצגות כראוי בהנהגת פ.פ.א. (עמ' 61), ממחשה שוב ושוב את מערכת היחסים בגיטו וילנה. אמנם נכתבו כבר על גיטו זה ספרים ומאמרים לרוב, אך עדיין רבות הפרשיות הפתומות! רבות הסתירות ורבים הנושאים השנויים במחלוקת הריפה בנושא גיטו וילנה עד היום.

הוא הדין גם באישיותו של אוסוואלד רופאייזן (הוא האח דניאל היושב במינור הכרמליתים על הכרמל, רעו הטוב של זיידל, ממנו נפרד בוילנה הכבושה על ידי הנאצים), אשר כאיש ס.ס. בביילורוסיה סייע רבות לאחיו היהודים. כשליש מהספר מוקדש לסיפורו האישי, וכנראה האוטנטי והמושלם ביותר, של רופאייזן. חלק ניכר מסיפור זה מסתמך על סיפורה של הנזירה הקתולית שבמינורה מצא רופאייזן מיקלט כשנמלט מהנאצים ב"היודוע דבר יהדותו.

מהבחינה ההיסטורית של השואה יש גם חשיבות מסוימת למיספר פרטים בספר, השופכים אור על המחתרת היהודית ובמיוחד על מחנה קאלוגה, שם היה זיידל כלוא מספטמבר 1943 עד לבריחתו בספטמבר 1944. אופייני הסיפור המרתק על כליההגשק שנרכש ונשמר במאמצים רבים, שלא היה אלא, "אקדוח עתיק-יומין מן המאה ה-18" (עמ' 78).

העובדות המסופרות כאן על היחס העויין מלכתחילה לתכניות בריחה מצד יהודים בעלי עמדות כמו קופמן, סלומון, גנס ומלצר (עמ' 73—75); שינוי יחסם של ראשי הפונדארים גוטגשטאלט וקרוק לשפה העברית ולציונות (עמ' 72); עמ' דתם של "הגברתנים" ("די שטארקע") ועוד, משלימות את הידוע לנו על המחנות היהודיים באסטוניה, מתוך מקורות ומחקרים שהתפרסמו עד כה.

בספר מובאים גם מבחנים קשים מאוד של יהודים בינם לבין עצמם. מעשה בתעודת-עבודה (שאותו זמן עשויה היתה להציל לפחות זמנית חיי יהודי) שהופקדה עלידו בידי איש מסוים בתנאי שההוא ימלט את חברתו הטובה של זיידל. אך ההוא, "סירב למלא את הבטחתו בטענה העומדת מעל לכל הבטחה ושבועה: אני — טען — חייב להציל קודם-כול את אשתי שלי. רימיתי אותך במחשבה תחילה כדי שאשתי תישאר בחיים". אכן זו דוגמה לאחת הדילמות המוסריות שהזמן גרמן וניתן להתווכח עליהן עד עצם היום הזה.

על דילמה אחרת מסוג זה מספר המחבר, כשהוא עצמו החליט לעזוב את קבוצתו (אנשי יחיאל), עמה הגיע מהגיטו ליער על-מנת לחזור לגיטו ולקחת עמו ליער את חברי "עקיבא", שכן, "איש מבין העומדים בראש אירגוני המחתרת לא היה מוכן להתחשב בהם; בגלל הרוב הנשי" (עמ' 61). לעומת בריחתו מהיער ("הרי עלולים לעכב את שובי"), שהיתה עשויה להתפרש כאקט של עריקה מעשית או מוסרית כלפי אלה שיצא עמם, הרי הכריעה אצלו, לדבריו, אחריותו המוסרית לחברי "עקיבא", שכן עלידי כך "החזרתי להם את האמון באדם" (עמ' 62).

תוך הוקעת התנהגות המשטרה היהודית ש"שלטה שלטון ללא מצרים" בגיטו וילנה, מובאת כאן הסברה המקילה — שבתוכה היו גם "בחורים ישרים שהאמינו בתוס'לב כי הם משרתים את היהודים" (עמ' 49). לעומת טיפוסים שליליים כדסלר ונתן קינג ש"היה סיוט לאלה שראוהו מרחוק" (עמ' 49), מציין זיידל לטובה את פרוכט ומושקאט (עמ' 63—65).

לגבי התנהגותם של שני אישים רחוקים זה מזה כרחוק מזרח ממערב, משאיר זיידל את השאלה פתוחה: האחד — ראש הגיטו יעקב גנס, האם היה קדוש או בוגד? שואל הוא ועונה: "אין בכוחי להשיב על כך" (עמ' 60). השני — יבל"א, הוא מפקדה האחרון של המחתרת הלוחמת פ.פ.א. — אבא קובנר, שלפי טענת המחבר, לא קיים הבטחתו לצרף את קבוצת "עקיבא" ליציאה ליער. "לאבא

פרקי מבחן

קשריו ההדוקים של אחד ממשנתתפי אסי-
פת היסוד של פ.פ.א., הוא המאיוור פרוכט
(למה התרחק אחר כך?) עם קבוצת
„עקיבא“ עד כדי כך שגם נתן להם את
אקדוחו האישי במתנה (עמ' 63—64). עם
זאת כוללות עובדות אלו בחובן שאלות
נוספות שרק במסגרת מחקר כולל מפורט
ומבוסס כראוי על נושא וילנה אפשר
יהיה למצוא להן תשובה או לפחות
להבהירן.

חידושים נוספים, או לפחות השלמות
לנושאים שונים על וילנה היהודית במל-
חמת-העולם השנייה, יש גם בעובדות
המובאות בקיצור נמרץ וכאילו בצורה
שולית, כגון: בקשת הקהילה היהודית
של וילנה מן החלוצים להשתתף בהגנה
העצמית בעת פרעות אוקטובר 1939 (עמ'
24); הצעת „אחד מחברי המחתרת“ (מי
זה?) לגנס „שהוא מוכן להתייצב לפני
הגסטאפו במקומו של ויטנברג“ (עמ' 55);

Mr. Aharon Weiss, a research fellow in the Faculty of Modern Jewry at the Hebrew University, has written a research on the Judenrats in South-East Poland. He put in a great deal of work to find out about the ways they were set up, their make-up, their character, and their motivations. Mr. Weiss scorns arbitrary generalisations, and tries to come to conclusions based on authentic material, having checked it thoroughly beforehand. It turns out that the Judenrats in small places were not the same as those Judenrats that made themselves collaborators.

Mr. Eilon Peled has researched into the camps of the expelled illegal immigrants in Cyprus. Eilon's work was put together as his graduation thesis in the High School in Kibbutz Yavne. Afterwards Eilon wrote his work up, and we find in front of us very interesting conclusions about the internal conditions of the Cyprus camps, the part that the Jewish Settlement in Eretz-Israel played in helping the illegal immigrants, and also the relationships between the immigrants and the British authorities.

In the framework of documentation, we present here a document given by Dr. Yosef Walak from Bar-Ilan University about the problems of Jewish students in Nazi Germany's schools.

Dr. Yeshayahu Yelinek, from Haifa University, continues with his far-reaching bibliography about Slovakian Jewry.

Dr. Dov Levine, a researcher into Modern Jewry at the Hebrew University, reviews Hillel Zeidel's book "Man under Trial".

We publish here a lecture by Shlomo Yitzchaki, a member of Kibbutz Evron, about Hungarian Jewry in the last few generations.